

А. Ю. Ужитчак
orcid.org/0000-0003-3441-3754
аспірантка кафедри історії держави та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНИМИ

Тема дослідження актуальна, адже питання досвіду боротьби з дитячою злочинністю у зарубіжних країнах є малодослідженим. Натепер злочинність неповнолітніх належить до найбільш нагальних проблем. Існують певні вікові закономірності розвитку особистості в суспільстві, з цим пов'язують ймовірність скоєння злочину неповнолітніми через їхню нестійку та несформовану психіку. Це питання широко розглядається віковою психологією, принципом якої є індивідуальний підхід до розвитку розумової діяльності особи. Соціологи та психологи виділяють різні життєві цикли, що відрізняються зміною в інтересах індивіда і його відносин з іншими людьми. Необхідність профілактики злочинності серед неповнолітніх зумовлена тим, що актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому суспільстві, навіть незважаючи на позитивний показник зменшення злочинності серед заданої групи населення у сьогоденні. Досліджені наукові праці видатних вчених, такі як: стаття В.Д. Самборського «Дитяча злочинність. Причини, шляхи подолання», статті Б.І. Ісмаїлова «Правовые основы системы ювенальной юстиции», І.А. Коновалова «Досвід боротьби зі злочинністю неповнолітніх в Європі і США», Л.С. Алексеева «Социальная реабилитация подростков: опыт Голландии».

Метою статті є дослідження кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, скоєними неповнолітніми в іноземних державах, розкриття особливостей кримінально-правової відповідальності вказаних суб'єктів. Кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх має свої особливості, які зумовлені недостатністю життєвого досвіду, соціальних і психологічних особливостей особи. Завдання статті – висвітлення тих методів покарання для неповнолітніх за скоєні злочини, які існують у нашій країні, та ті покарання, які були запроваджені в іноземних державах. У статті використані такі методи: історично-правовий, логічний, порівняльно-правовий, діалектичний, метод порівняльного аналізу, догматичний.

Більшість проблем, зокрема тих, що пов'язані з дотриманням прав неповнолітніх, виникають саме тому, що громадяни мають низький рівень громадянської культури і правової свідомості. Зростання злочинності, корупція, низький рівень зарплати і пенсії, прийняття законів та указів, які не виконуються, негативно впливають на свідомість громадян та їхню віру в справедливість закону. Особливо це стосується підлітків та молоді. Під час проведення комплексного дослідження злочинності неповнолітніх, окрім негативного впливу сім'ї та недоліків у шкільному вихованні, вчені виділили ряд інших чинників, які обумовлюють протиправну поведінку неповнолітніх, серед яких такі: незайнятість суспільною працею; недостатня увага, а то й безпосередня зневага з боку держави і громадськості до проблем неповнолітніх узагалі й злочинності серед останніх зокрема; підбурювання з боку дорослих до вчинення злочинів; негативний вплив засобів масової інформації, пропаганда насильства, наркотизації і алкоголізації, легкого життя, злочинної діяльності; бездоглядність і відсутність належного контролю з боку відповідних служб і органів та родини за поведінкою, зв'язками і характером того, як підліток проводить час; в організації їхнього дозвілля (Самборський, 2021, с. 1).

В Україні, відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України) 2012 року, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки (СК, 2021). Ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. У ч. 2

ст. 22 КК України встановлюється вичерпний перелік злочинів, щодо яких особа, що його вчинила, підлягає кримінальній відповідальності у віці від 14 років. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: штраф; арешт; позбавлення волі у спеціальних виховних установах (КК, 2021).

Історія розвитку зарубіжної системи профілактики правопорушень неповнолітніх починається з 1846 року, коли в Массачусетсі відкрився перший виправний заклад для малолітніх правопорушників, а в Англії в 1854 році був прийнятий Закон про виправні школи для неповнолітніх злочинців. Дослідження багатого і досить різноманітного досвіду формування та вдосконалення системи профілактики правопорушень неповнолітніх дає можливість виявити найбільш ефективні попереджувальні заходи, що застосовуються в зарубіжних країнах. Це дасть змогу використовувати і апробовані методи профілактики, і найбільш передові розробки в досліджуваній сфері для вдосконалення вітчизняної системи профілактики злочинів неповнолітніх.

Перший суд зі справ неповнолітніх був створений в Австралії в 1890 році, потім подібні суди з'явилися в Канаді в 1894 році та в США в 1899 році. Наприкінці XIX – початку XX ст. національні суди для неповнолітніх були утворені в Ірландії (1904 рік, спеціальна сесія загального суду), Єгипті (Закон від 14 лютого 1904 року про створення суду для неповнолітніх в місті Олександрії; Закон від 6 квітня того ж року про заснування такого суду в Каїрі), Англії та Уельсі (1905 рік – перший суд у справах неповнолітніх), Нідерландах (Закони від 6 і 12 лютого 1901 року, згідно з якими створені тимчасові суди для неповнолітніх, що діяли за спрощеною судовою процедурою), Німеччині в 1907–1908 роках (з'єднання функцій опікунських судів і суддів у кримінальних справах про неповнолітніх в судах Кельна, Франкфурта-на-Майні тощо), Франції (Закон від 22 липня 1912 року, що набув чинності 4 березня 1914 року, створив автономну судову систему судів для неповнолітніх), Бельгії (Закон Картон-де-Віарта від 15 травня 1912 року), Австрії в 1908 році (створені опікунські суди для неповнолітніх), Іспанії в 1918 році (засновані опікунські суди), Італії (Закон від 11 травня 1908 року про спеціалізованих судах у справах неповнолітніх), Португалії в 1911 році (створені трибунали у справах неповнолітніх, з'єднані з опікунськими судами: перший – в Лісабоні в 1911 році, другий – у Порто в 1912 році), Росії в 1910 році (утворена автономна судова система у справах неповнолітніх), Угорщині в 1908 році (автономна судова система), Румунії (Трансільванії) в 1913 році (аналогічна судова система), Польщі в 1919 році (автономна судова система), Швейцарії в 1911–1913 роках, Японії (у Законі від 1 січня 1923 року, котрий улаштував автономну систему у справах неповнолітніх; водночас загальні суди могли розглядати справи неповнолітніх у віці від 16 до 18 років), Греції (циркуляр міністра юстиції від 24 грудня 1924 року встановив спеціалізацію суддів у справах неповнолітніх та специфіку судової процедури у цих справах; автономна судова система у справах неповнолітніх створена Законом 1939 року) (Ісмаїлов, 2002, с. 52).

Кримінальний кодекс Швейцарії 1937 року (ст. 82) передбачав, що «до дитини, яка не досягла семирічного віку, цей закон не застосовується», спеціальною постановою у 2002 році вік правової відповідальності був збільшений до 10 років. В Англії до прийняття Закону про дітей і підлітків 1933 року за загальним правом малолітньою особою, що не підлягає кримінальній відповідальності, визнавалася дитина, яка не досягла семи років. Цим Законом вік настання кримінальної відповідальності був підвищений до восьми років, а потім Законом про дітей і підлітків 1969 року – до 10 років. Мінімальний вік у сім років встановлено в Австралії, Йорданії, Ірландії, Пакистані, а також за загальним правом США (при цьому додатково кожен штат встановлює вік притягнення до кримінальної відповідальності самостійно). Так, у кримінальних кодексах Колорадо та Луїзіани вказано 10-річний вік, у кримінальних кодексах Джорджії й Іллінойсу – 13 років, у Кримінальному кодексі Мінесоти – 14 років, у Кримінальних кодексах Нью-Гемпшира і Техасу – 15, у Кримінальному кодексі Нью-Йорка – 16 років (Коновалова, 2021, с. 1).

США і Великобританія роблять спроби звести до мінімуму юридичне втручання за допомогою використання таких заходів, як постановка малолітніх правопорушників на облік у поліції або спрямування їх на перевиховання за громадськими програмами без судового розгляду і винесення вироку. В Об'єднаному Королівстві такий напрямок розвитку найбільш

розвинений у Шотландії, де після доповіді Кілбрандона в 1964 році правосуддя у справах неповнолітніх було декриміналізовано. Законом про соціальну діяльність 1968 року суди для неповнолітніх замінені системою менш формального розгляду, так званою системою слухання у справах дітей («children's hearings»), за винятком тяжких злочинів. Система слухань у справах дітей ставить собі за мету залучення неповнолітнього та його сім'ї до процесу досягнення узгодженого рішення, яке забезпечило б дотримання інтересів дитини перш за все і найкращим чином. У результаті розгляду справи може бути призначено два види впливу: домашній нагляд і позадомашній нагляд, а питання вибору виду нагляду вирішується комісією у складі трьох представників місцевої громади, які мають відповідну освіту, в присутності самого неповнолітнього, його батьків (опікунів) і соціального працівника, а в разі необхідності – педагога або іншого фахівця (Савина, 2006, с. 64).

Досліджуючи німецьке законодавство, необхідно зазначити, що віковий початок кримінальної відповідальності міститься не в Кримінальному кодексі ФРН, а в Законі про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх від 4 серпня 1953 року в редакції від 11 грудня 1974 року, де залежно від віку і пов'язаної з ним можливості притягнення до кримінальної відповідальності також три категорії осіб: неповнолітні до 14 років, притягнення до кримінальної відповідальності яких неможливе; неповнолітні від 14 до 17 років, можливість залучення до кримінальної відповідальності яких залежить від того, чи усвідомлював неповнолітній у момент скоєння злочину протиправність свого діяння з огляду на свою розумову та моральну зрілість; молоді люди від 18 до 20 років, які притягуються до кримінальної відповідальності, але з урахуванням винятків, передбачених Законом про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх 1953 року. Відповідно до нього, молода людина частково несе кримінальну відповідальність, якщо буде доведено, що під час скоєння злочинного діяння її розумовий і моральний розвиток або ж вид, умови і мотиви злочину являли собою вчинок неповнолітнього. У ФРН відповідно до Закону про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх 1953 року застосовуються такі санкції: виховні заходи, виправні заходи і покарання для неповнолітніх. Виховні заходи призначаються за фактом правопорушення і полягають у примусовому виховному впливі на неповнолітнього шляхом вказівок (приписів, заборон, що стосуються проведення часу правопорушника). До виправних заходів належать попередження, покладання обов'язків і призначення арешту. Шляхом попередження «слід чітко показати молодій людині неправомочність її вчинку», вказати на тяжкість пред'явленого обвинувачення і наслідки для потерпілого та суспільства в цілому, водночас її застерігають від подальших проступків. Можливе покладання обов'язку відшкодування збитку. Арешту неповнолітні піддаються не частіше двох разів на тиждень, на короткий час (від двох до чотирьох днів) або більш тривалий (від одного до чотирьох тижнів) і по можливості на час дозвілля, щоб відбування не доводилося на час навчання або роботи правопорушника. Як покарання може призначатися позбавлення волі і поміщення підлітка до виправного будинку для неповнолітніх. Мінімальний термін покарання становить шість місяців, максимальний – п'ять років. Тільки в разі вчинення злочину, за який за загальним кримінальним правом може бути призначений термін позбавлення волі понад 10 років, для неповнолітніх цей термін може скласти 10 років. У науковій літературі зазначається, що у застосуванні будь-якого виду санкцій першорядне значення має питання їхнього виховного впливу на неповнолітнього правопорушника. Кримінальним законодавством Німеччини в якості основоположного встановлюється принцип переважного виховного характеру санкцій, які спрямовані на запобігання подальшої негативної поведінки неповнолітнього. До підлітків застосовуються санкції з урахуванням всіх обставин справи, а також особи злочинця, щоб забезпечити найкращий результат перевиховання (Соколов, Предеїна, 2004, с. 67).

У Франції, як і в більшості інших зарубіжних країн, робляться спроби, спрямовані на пошук способів уникнути судового розгляду і винесення вироку щодо неповнолітнього. Альтернативні заходи можуть бути застосовані прокурором, який не направляє справу на розгляд судді у справах неповнолітніх. Одна з альтернативних заходів – «ознайомлення з законом» (*rappel a la loi*), яке відбувається в офіційній розмові з підлітком і його батьками. Неповнолітнього знайомлять з текстом закону, що передбачає відповідальність за вчинене

правопорушення, пояснюють протиправність діяння і розповідають про можливу міру покарання. Особлива увага приділяється роз'ясненню батькам їхніх обов'язків з виховання неповнолітнього і наслідків їх неналежного виконання. Крім того, як зазначає французький ювенальний суддя Еммануель Робінсон, прокурор може зобов'язати правопорушника принести потерпілому вибачення у письмовій формі або виконати дії репаративного характеру – відновити первісний стан зіпсованого, пошкодженого ним предмета (зафарбувати стіну, полагодити паркан тощо (Воронов, 2002, с. 21).

В Японії також існують сімейні суди і пункти з керівництва дітьми, діяльність яких полягає в ранній профілактиці злочинності. Боротьба зі злочинністю неповнолітніх в Японії регламентується низкою нормативних актів, насамперед Законом про неповнолітніх (1948 рік) і Законом про добробут дітей (1947 рік), котрі виголошують пріоритет виховно-виправних заходів некримінального характеру, принцип виключної юрисдикції сімейного суду; передбачають поміщення неповнолітніх під нагляд служби пробації, всеохоплюючу систему статистичного обліку неповнолітніх, залучення до роботи «напівштатних» співробітників, створення спеціальних загальнонаціональних громадських організацій.

У Голландії робота з підлітками, які входять до «групи ризику», становить обов'язковий компонент загальної соціальної роботи. Традиційно вона здійснюється в громаді, за місцем проживання та навчання неповнолітнього. Попередження злочинності неповнолітніх, основним принципом якого проголошується максимальна конкретність реабілітаційної діяльності, має на меті допомогти підліткам зрозуміти труднощі і протиріччя життя, з якими вони повинні вміти впоратися, усвідомивши обмеженість і безглуздість аморальної, асоціальної та протиправної поведінки. Це зумовлює пріоритет виховних методів впливу над виправними і необхідність безпосередньо в місці існування створити умови, здатні служити своєрідним заслоном від різних дефектів у розвитку особистості й попереджати відхилення в поведінці, що провокуються на небезпечних вікових етапах. Згідно з цією теорією, будь-які ускладнення повинні виявлятися і усуватися не тільки вчасно, а й з випередженням, з урахуванням віку і головного типу соціальної діяльності неповнолітнього. Такий підхід передбачає перехід від піклування, здійснюваного відповідними установами, до альтернативної турботи, що базується на можливостях громади. Це і визначає особливості організації та змісту попередження злочинності, що виходить із вимоги бачити неповнолітнього в обстановці повсякденного життя, в системі його звичних соціальних відносин, в контексті референтних груп (Алексеева, 1992, с. 34).

Отже, підводячи висновки, можемо стверджувати, що питання відповідальності неповнолітніх за скоєння злочинів у всіх країнах є актуальним і важливим. Було досліджено кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами, скоєними неповнолітніми в іноземних державах. Треба зазначити, що у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, у якому неможливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які не досягли певного віку, ґрунтується на теорії неосудності, це не виключає можливості застосування до неповнолітніх заходів виховного характеру без судового розгляду і притягнення до кримінальної відповідальності. Більшість держав роблять спроби звести до мінімуму юридичне втручання за допомогою використання таких заходів, як постановка малолітніх правопорушників на облік у поліції або спрямування їх на перевиховання за громадськими програмами без судового розгляду і винесення вироку. У країні можна застосувати досвід Франції щодо альтернативних заходів, наприклад, «ознайомлення з законом» (*rappel a la loi*), яке відбувається в офіційній розмові з підлітком і його батьками. Неповнолітнього знайомлять із текстом закону, що передбачає відповідальність за вчинене правопорушення, пояснюють протиправність діяння і розповідають про можливу міру покарання. Особлива увага приділяється роз'ясненню батькам їхніх обов'язків з виховання неповнолітнього і наслідків їх неналежного виконання. Головною метою є найбільшою мірою дотриматися інтересів дитини: виправдати її, помістити під нагляд соціальних служб або до спеціальної установи.

Література

Самборський В.Д. Дитяча злочинність. Причини, шляхи подолання. 2021. с.1 Офіційний веб-портал міста Подільська. URL: <http://websystem.kotovsk-city.gov.ua/index.php/informatsiji/1192-dityacha-zlochinnist-prichini-shlyakhi-podolannya> (дата звернення: 26.10.2021).

- Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 26.10.2021).
- Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-II / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.10.2021).
- Ісмаїлов Б.І. Правовые основы системы ювенальной юстиции : Навчал. посіб. Ташкент, 2002. 52 с.
- Коновалова І.А. Досвід боротьби зі злочинністю неповнолітніх в Європі і США. 2021. С. 1. URL: <https://center-bereg.ru/o4459.html> (дата звернення: 26.10.2021).
- Савина Н.Н. Взгляд на проблему о профилактике правонарушений и преступлений несовершеннолетних. Монографія. Росія, 2006. 64 с.
- Соколов А., Предеина И. Ювенальное уголовное судопроизводство Германии. Конспект лекцій. Росія, 2004. С. 67.
- Воронов Е.Л. Правосудие в отношении несовершеннолетних: зарубежный и российский опыт. Росія, 2002. С. 21.
- Алексеева Л.С. Социальная реабилитация подростков: опыт Голландии. Навчал. посіб. Росія, 1992. С. 34.

References

- Samborskiy V.D. (2021). Dytjacha zlochynnistj. Prychyny, shljakhy podalannja. Juvenile delinquency. [Causes, ways of overcoming Oficijnyj veb-portal mista Podiljsjka]. Retrieved from: <http://websystem.kotovsk-city.gov.ua/index.php/informatsijii/1192-dityacha-zlochinnist-prichini-shlyakhi-podolannja>.
- Simejnyj kodeks Ukrajinu. (2002). [Family Code of Ukraine] No 2947-III. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
- Kryminalnyj kodeks Ukrajinu. (2001). [Criminal codex of Ukraine] No 2341-II Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- Ismailov B.I. (2002). Pravovyje osnovy sistemy yuvenal'noy yustitsii [Legal bases of the juvenile justice system] Tashkent, Navchal. posib. 52 pp.
- Konovalova I.A. (2021). Dosvid borotjby zi zlochynnistju nepovnolitnikh v Jevropi i SShA. [Experience in combating juvenile delinquency in Europe and the United States] Retrieved from: <https://center-bereg.ru/o4459.html>.
- Savyna N.N. (2006). Vzglyad na problemu o profilaktike pravonarusheniy i prestupeniy nesovershennoletnikh. [Savina NN A look at the problem of prevention of juvenile delinquency and crime] Monoghrafija. Rosija. 64 pp.
- Sokolov A., Predeyna Y. (2004). Yuvenal'noe ugovnoe sudoproizvodstvo Germanii. [Juvenile criminal justice in Germany]. Konspekt lekcij. Rosija. 67 pp.
- Voronov E.L. (2002). Pravosudie v otnoshenii nesovershennoletnikh: zarubezhnyy i rossiyskiy opyt. [Juvenile justice: foreign and Russian experience] Rosija. 21 pp.
- Alekseeva L.S. (1992). Sotsial'naya reabilitatsiya podrostkov: opyt Gollandii [Social rehabilitation of adolescents: the experience of Holland]. Navchal. posib. Rosija. 34 pp.

Анотація

Ужитчак А. Ю. Історичний досвід попередження злочинів у зарубіжних країнах, що вчиняються неповнолітніми. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню злочинності неповнолітніх у зарубіжних країнах в різний час та виокремлення особливостей характеру суспільної небезпеки злочинності серед неповнолітніх. Виявлено обставини, що підштовхували неповнолітніх до скоєння злочинних діянь у різні проміжки часу і в різних країнах. Під час проведення комплексного дослідження злочинності неповнолітніх було з'ясовано, що, крім негативного впливу сім'ї та недоліків у шкільному вихованні, на протиправну поведінку впливають недостатня увага з боку держави і громадськості, вплив засобів масової інформації, наркотизації і алкоголізації, неналежна організація дозвілля неповнолітніх. Автори дізналися про заходи, які застосовуються до неповнолітніх у зарубіжних країнах для попередження протиправної поведінки, а також про вік, з якого починається кримінальна відповідальність. Ці заходи можна поділити на кримінально-правові, що застосовуються як покарання за скоєний злочин, і профілактичні. Було зазначено, що існує правова, соціальна та економічна причина цих злочинів, а також було розглянуто ефективність минулого та сучасного законодавства щодо їх запобігання і подолання. Було виділено різновид санкцій, котрі застосовувалися до неповнолітніх за скоєння злочинів. З'ясовано, що в більшості європейських держав робляться спроби, спрямовані на пошук способів уникнути судового розгляду і винесення вироку щодо неповнолітнього. У разі вчинення правопорушення неповнолітнім, що не має тяжкого характеру, можуть бути застосовані альтернативні заходи, які не направляють справу до

судового розгляду. Наприклад, «ознайомлення з законом», яке відбувається в офіційній розмові з підлітком і його батьками. В Японії також існують сімейні суди і пункти з керівництва дітьми. У Голландії робота з підлітками, які входять до «групи ризику», становить обов'язковий компонент загальної соціальної роботи. Традиційно вона здійснюється в громаді, за місцем проживання та навчання неповнолітнього. Цей зарубіжний досвід можна застосовувати на практиці у нашій державі.

Ключові слова: діти, неповнолітні, злочинність, зарубіжне законодавство, бездоглядність, система покарання.

Summary

Uzhytchak A. Yu. Historical experience of crime prevention in foreign countries committed by minors. – Article.

The article is devoted to the study of juvenile delinquency in foreign countries in different periods of time and highlighting the nature of the social danger of juvenile delinquency. Circumstances that prompted minors to commit crimes at different times and in different countries have been identified. In a comprehensive study of juvenile delinquency, in addition to the negative impact of family and shortcomings in school education on illegal behavior, insufficient attention from the state and the public, the influence of the media, narcotics and alcoholism, improper organization of juvenile leisure. Learn about the measures applied to minors in foreign countries to prevent illegal behavior, as well as the age at which criminal liability begins. These measures can be divided into criminal law, used as punishment for a crime, and preventive. It was noted that there is a legal, social and economic cause for these crimes, and the effectiveness of past and present legislation in preventing and overcoming them was considered. A variety of sanctions were imposed on juveniles for crimes. In most European countries, attempts are being made to find ways to avoid litigation and sentencing of a minor. In the case of a minor offense that is not serious, alternative measures may be taken that do not refer the case to court. For example, "acquaintance with the law", which takes place in a formal conversation with a teenager and his parents. In Japan, there are also family courts and child guidance points. In the Netherlands, working with adolescents at risk is a mandatory component of overall social work. It is traditionally carried out in the community, at the place of residence and education of the minor. This foreign experience can be applied in practice in our country.

Key words: children, minors, crime, foreign legislation, neglect, punishment system.